

Antropologie Evropy, národnostní indiference a zpráva Československého Národního Domu T. G. Masaryka v Sofii – odbočky Vojvodovo (1932)

Anthropology of Europe, National Indifference and the
Report of the Czechoslovakian National House “T. G.
Masaryk” – the Voyvodovo Branch (1932)

Doc. MAREK JAKOUBEK, Ph.D. et Ph.D.

Ústav etnologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; e-mail: Marek.Jakoubek@ff.cuni.cz

ABSTRAKT:

Základem textu je archivní dokument „Československý Národní Dům T. G. Masaryka – odbočka Vojvodovo, Rachovsko“, sepsaný v roce 1932 prvním českým učitelem ve Vojvodovu, Janem Findeisem, nacházející se t. č. v archivu Československého klubu T. G. Masaryka v Sofii. Text J. Findeise byl součástí Zprávy Československého Národního Domu T. G. Masaryka v Sofii – Bulharsko, která byla vyhotovena při příležitosti historicky prvního Sjezdu zahraničních Čechů a Slováků, pořádaného v Praze ve dnech 1. až 3. července 1932. Jako takový podává Findeisův text komplexní informaci o vojvodovské české komunitě, což z něj činí mimořádně důležitý pramen pro studium dějin Vojvodova. Edice dokumentu předchází úvod, seznamující čtenáře s kontextem studia vojvodovských dějin. Závěr pak tvoří zhodnocení daného pramene, zejména pak v kontextu tematizace fenoménu etnické indiference vojvodovské komunity.

PROLOG

ANEB VOJVODOVO, ARCHIVNÍ VÝZKUM A ANTROPOLOGIE EVROPY

Vojvodovo, bývalou českou vesnicí v Bulharsku, někteří označují za jednu z nejlépe prozkoumaných českých obcí v zahraničí vůbec (Bočková 2016: 132; Štěpánek 2016: 131). Důvod je jasný – počet publikovaných monografií o této obci dosáhl k letošnímu roku rovných deseti (sedm českých: Budilová 2011; Fatková – Budilová et al. 2013; Jakoubek 2010a, 2011, 2012, 2013; Kňourek – Budilová 2015 a tři bulharské: Будилова – Якоубек 2014; Якоубек 2013, 2016), dílčí studie jdou do mnoha desítek. Říci tak dnes – jak ještě před jen o něco málo více než jednou dekadou učinil (a to plně po právu) Vladimír Penčev –, že dějiny Vojvodova jsou známé „jen málo“ (Penčev 2006: 90), už tak

ABSTRACT:

The main body of the contribution represents the document (nowadays deposited in the archive of the Czechoslovakian club ‘T. G. Masaryk’ in Sofia) ‘Czechoslovakian National House “T. G. Masaryk” – the Voyvodovo branch’, written in 1932 by the first Czech teacher in Voyvodovo, Jan Findeis. Jan Findeis’s article was a part of the Report of the Czechoslovakian National House ‘T. G. Masaryk’ in Sofia, written at the occasion of the first Meeting of Czech and Slovak Compatriots held in Prague from 1st to 3rd July 1932. As such, Findeis’s text offers a complex information of the Czech Voyvodovo community, which makes it exceptionally important source for the study of the Voyvodovo history. The edition of the document is preceded by an introduction offering information regarding the history of Voyvodovo and its research and followed by its evaluation especially in the context of the thematization of a phenomenon of the national indifference of the members of the Voyvodovo community.

jistě není možné. To ale neznamená, že bychom už věděli vše a další výzkum dané tematiky by byl zbytečný. Vlastně by se dalo říci, že je tomu spíše naopak – teprve nyní, když už známe většinu základních „fakt“, je seriózní studium teprve možné. Teprve nyní, poté, co jsme takřikajíc standardním způsobem zmapovali území, můžeme si položit zásadní otázky po charakteru mapy, resp. povaze skutečnosti, již jsme se aplikovanými výzkumnými postupy a technikami dobrali. A nenechme se mýlit – teprve zodpovězení těchto otázek nám umožní pochopit, co nám stávající odpovědi vlastně říkají. Konceptuálně a metodologicky orientované zkoumání by ovšem nikdy nemělo ztratit ze zřetel empirický výzkum, ať již toho či onoho druhu, neboť teprve sepním s ním je vůbec smysluplně možné. Empirický

KLÍČOVÁ SLOVA:

Vojvodovo, čeští krajané, národnostní indiference, Československý národní dům „T.G. Masaryk“, Bulharsko

KEYWORDS:

Voyvodovo, Czech Compatriots, National Indifference, Czechoslovakian National House “T. G. Masaryk”, Bulgaria

výzkum je nezbytný, neboť je to pouze on, kdo ke studiu dodává materiál a především – vytyčuje jeho mantinely. Právě proto neustáváme s naším výzkumem ani my.

Poté, co v posledních letech zemřeli bezmála všichni příslušníci nejstarší generace (ex)Vojvodovčanů, lze posun vpřed v rámci empiricky orientovaných vojvodovských zkoumání očekávat v zásadě již pouze od výzkumu archivního, v jehož rámci zastupují úlohu svědků minulosti namísto informátorů nejrozmanitější prameny. Archivní výzkum byl přitom v rámci vojvodovských zkoumání doposud do značné míry programově upozaděn, a to proto, že věk informátorů se nezadržitelně zvyšoval a bylo zřejmé, že není daleko doba, kdy tento pramen informací o Vojvodovu navždy zmizí. Pramenům archivním tento osud až na poměrně výjimečné situace nehrozí, v jeho případě bylo tedy takřkajíc možno počkat. Že je na čekat, tedy že archivy ukrývají dokumenty informačně mimořádně bohaté, obsahující informace často klíčového charakteru, jsme přitom již věděli (srov. dokumenty týkající se osídlení Seseku in Jakoubek 2010b či materiály z archivu Evangelické metodistické episkopální církve v Sofii, publikované in Jakoubek 2013: 68-83). Rovněž tak jsme již měli jistou představu o tom, ve kterých archivech by se mohly prameny týkající se Vojvodova nacházet. Jedním z nich byl samozřejmě archiv Československého klubu T. G. Masaryka v Sofii. Jeho zevrubný výzkum proběhl nadvakrát, na jaře a v létě roku 2017. Tento příspěvek je první vlašťovkou v rámci zpracování dokumentů, které jsme během výzkumu našli.

Je to tak vlastně paradox, ale po metodologické stránce se až nyní, po bezmála dvaceti letech trvání výzkumu, pracujeme k postupům, které definují oborové pole, do kterého svá vojvodovská zkoumání už leta sami situujeme – antropologii Evropy. Na rozdíl od antropologie „tradiční“ či „klasické“, která v typickém případě zkoumala společnosti neliterární, v nichž se vědění uchovávalo a předávalo orálně, se antropologie po obratu „domů“ (Tonkin – McDonald – Chapman 1989: 11), v daném případě tedy ke společností starého kontinentu, začala zabývat skupinami, které jednak samy disponovaly písmem, a rovněž jejich okolí (o nich) zanechávalo písemné zprávy. Kromě řady dalších posunů tak antropologové, jejichž pramenem se nyní staly i psané dokumenty (srov. Hofer 1968: 313), museli výrazně poupravit také svůj metodologický rejstřík, do kterého bylo potřeba začlenit strategie a techniky, vlastní do té doby především historikům. Že značnou část svých dat si tak již antropolog nevytváří sám (resp. ve spolupráci s „domorodci“) v terénu, ale tato na něj čekají v archivech, zaznamenaná v pramenech, se stalo samozřejmostí. Přesto je archivní výzkum u tuzemských antropologů – na rozdíl od etnologů či historických demografů, abychom nehořili o historických – chápán stále spíše jen jako okrajová a snad i zbytná možnost. Zařazení průpravy v archivním výzkumu do antropologických studijních programů je na tuzemských antropologických pracovištích záležitostí výrazně raritní a podobně výjimečně se s archivním výzkumem setkáme i v publikacích, věnovaných kvalitativnímu výzkumu, které byly sestaveny na našich antropologických pracovištích (jednu z řídkých výjimek, ne-li zcela osamo-

cený a bezprecedentní počín, zde představuje Šimek 2015 v práci našich plzeňských kolegů).

Na úrovni konceptů a výkladových schémat si česká antropologie z místní etnologické tradice prakticky nemá co vzít (k dílčí argumentaci viz Jakoubek 2016a,b). V tomto ohledu je třeba pouze udělat tlustou čáru a neohlížet se zpátky. Pokud jde o postupy a techniky sběru dat, měli čeští porevoluční antropologové ve většině za to, že ani zde není prakticky nic, co by stálo za to zachovat či převzít. Důvod byl jasný – terénní výzkum tak, jak je chápán v rámci západní antropologie nejpozději od Malinowského (a v této poloze tvořící podle mnohých nejcharakterističtější znak této disciplíny), čeští ani slovenští etnologové nedělali. Potíž ale je, že terénní výzkum uvedeného stříhu dnešní čeští antropologové v typickém případě nedělají zrovna tak (srov. např. Jakoubek – Budilová 2008, str. 90–91). Nejčastějším výzkumným postupem našich antropologů jsou tak „rozhovory“ (které mají ovšem nejčastěji charakter „vyptávání se“). Tím se ovšem čeští antropologové zcela míjejí s metodologickým, potažmo epistemologickým těžištěm moderní antropologie (srov. Holy 1984). Je to tedy paradox, ale pro praktikování antropologie v Evropě – s důrazem na obě složky, tedy na *antropologii i Evropu* – jsou naši antropologové vybaveni po stránce výzkumných technik a strategií, zdá se, ze všeho nejméně.

Vezmeme-li přitom v potaz skutečnost, že většina tuzemských antropologů dělala, dělá a bude dělat výzkum v areálu Evropy, přičemž je zřejmé, že většina témat v tomto areálu má určitou časovou hloubku, jejíž otisky leží právě v archivech, je jejich ignorování (metod) archivní práce jen stěží pochopitelné. Evropa, to jsou písmem vládnoucí skupiny, či alespoň písmem vládnoucí okolí těchto skupiny, chce-li tak někdo dělat antropologický výzkum v Evropě, bez archivů se neobejde. Jinak řečeno, antropologie Evropy, to jsou (také) archivy; a archivy – to jsou (také) pramenné/materiálové edice.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Text, který je základem přítomné edice, je přepisem kapitoly ze *Zprávy Československého Národního Domu T. G. Masaryka v Sofii – Bulharsko*, a to kapitoly věnované pobožce (v dobové terminologii „odbožce“) ve Vojvodovu. *Zpráva* byla vyhotovena při příležitosti historicky prvního Sjezdu zahraničních Čechů a Slováků, který uspořádal v Praze ve dnech 1. až 3. července 1932 Československý ústav zahraniční, a to v době všesokolského sletu (Brouček 2008).

Vyhotovení *Zprávy* zjevně koordinoval Československý Národní Dům T. G. Masaryka v Sofii. Jako ústřední krajská organizace, sdružující Čechy a Slováky žijící v Bulharsku, vznikl Československý Národní Dům T. G. Masaryka v roce 1924, v řadě ohledů jako nástupnická organizace spolku „Čech“, existujícího v Sofii již od r. 1892 (ke sloučení obou organizací došlo na základě rozhodnutí valné hromady spolku „Čech“ v roce 1925). V době sepsání *Zprávy* měl Národní dům něco kolem 400 členů, z toho zhruba polovinu v Sofii a druhou v pobočkách (Minčev 2016: 201–202). Pobočky, či v dobové terminologii odbočky Národního domu se v dané době nacházely v krajských obcích Brašljanica, Gorna Mitropolija, Märtvica¹

¹ V r. 1935 byla obec přejmenována na Podem.

a ve Vojvodovu (později byla zřízena ještě pobočka v české kolonii při cukrovaru v Gorné Orjachovici). Tomuto schématu odpovídá také členění *Zprávy*, kdy po kapitole věnované ústředí spolku v Sofii následují kapitoly věnované jednotlivým pobočkám (v uvedeném pořadí), závěrečná kapitola je pak věnována Československému spolku „Havlíček“ v Ruse (Ruščuku), který představoval samostatnou organizaci (zal. 1919), spolupracující ovšem úzce s ústředím Československého Národního Domu².

Jednotlivé kapitoly mají ve všech případech stejnou základní strukturu, která má charakter odpovědi na předem zadané otázky či tematické okruhy. Těch je celkem 28, přičemž s výjimkou kapitoly z Mrtvice je jednotlivé zprávy členy do sekcí (*Škola; Spolky; Odnárodnování; Náboženství; Různé; Návrhy a náměty*), pozoruhodné přitom je, že autoři jednotlivých kapitol přiřazují do uvedených sekcí různé počty otázek, resp. odpovědí; v některých kapitolách pak též některé dílčí sekce absentují. Autory kapitol z poboček byli ve všech případech jejich jednatelé – učitelé na místních československých doplňovacích školách (v Brašljanici Tomáš Topolský; v Gorné Mitropoli Alojz Naňák; v Mrtvici Václav Müller a ve Vojvodovu Jan Findeis). Autorem úvodní kapitoly o sofijském ústředí je správce československé školy v Sofii Karel Hlaváč, závěrečnou kapitolu věnovanou spolku „Havlíček“ sepsala jeho jednatelka G. Hanzlíková.

Níže prezentovaný text byl pořízen z kopie *Zprávy Československého Národního Domu T. G. Masaryka v Sofii – Bulharsko*, která se nachází v archivu Československého klubu T. G. Masaryka v Sofii. Archiv klubu není nijak systematicky uspořádán, Zpráva se nachází volně ložena ve složce Brašljanica, s připnutým lístkem „Sofia 2. června 1932. Č. j. 1456“. Nepaginovaná Zpráva obsahuje 54 stran, přepis byl pořízen ze stran 39–47. Archiv je v současné době veřejnosti nedostupný, za jeho zpřístupnění bych na tomto místě velice rád poděkoval paní Anně Staevské; nebýt její ochoty a pomoci, tento text by nikdy nevznikl.

ČESKOSLOVENSKÝ NÁRODNÍ DŮM T. G. MASARYKA – ODBOČKA VOJVODOVO, RACHOVSKO³.

A. Školy.

1). Máme místní československou doplňovací školu⁴, ve které se vyučuje 4 hodiny týdně československému jazyku a to ve 3 odděleních statní obecné školy bulharské a v 1 třídě stát. bulhar. progymnasia; vlastní místnost nemá a užívá plného pohostinství uvedené školy bulharské.

2). Krajané si čsl. doplňovací školy velice váží a jsou vděční všem, kdo se o zřízení postarali a kdo hradí náklady s vyučováním spojené. Místní školní úřady bulharské se chovají k čsl. doplňovací škole slušně a místní občané domácí jí potíží nezpůsobují. Zájem krajanů o školu je značný, učí se současně s dětmi a bude jistě větší, až se dnešní škola doplňovací změní v samostatnou školu československou. Svou českou školou doplňovací se rádi svým sousedům chlubí a jsou na ni hrdí. Jsou přesvědčeni, že bez české školy by si již nebyli na dlouho svůj mateřský jazyk uchovali.

3). Čsl. doplňovací školu navštěvuje 125 dětí, což je 98,4 % všech zdejších československých dětí školou povinných. Všechny děti ovládají poměrně dokonale čsl. jazyk. Děti čsl. jazyka neznalých v krajaných rodinách není.

4). Vliv čsl. doplňovací školy je značný. Budí vědomí národní sounáležitosti a upevňuje ji. Školní národní výchovou vrací děti krajanů jejich národu a postupně odstraňuje mezi krajanu krajanou negramotnost. Budí v krajanu zdravý pocit krajané hrdosti. Očišťuje pomalu řeč krajanů od přijatých prvků z řeči jejich sousedů a rozšiřuje zásobu slovní. Stává se rozhodným činitelem krajané životu.

Působení učitelovo je pro místní náboženské poměry poněkud omezeno, protože mezi 3 různými vyznáními musí zachovávat střední cestu. Těžiště své práce přináší do školy a do večerních jazykových kursů, mezi dospělými pracuje od osoby k osobě. Přesvědčuje o nutnosti krajané vzájemnosti bez rozdílu politických a náboženských, podporuje myšlenku hospodářské spolupráce na podkladě krajané družstevnictví, podporuje vysílání krajané hochů do učení do Československa. Šíří mezi krajanu a mládež dobré české časopisy, kalendáře a knihy. Je jednatel místního krajané sdružení a rádcem místním krajanu ve všech krajané otázkách a potřebách.

5). Rodičovských besídek a sdružení není, protože není pro podniky tohoto druhu nestranného a vhodného místa. Žákovské besídky bývají pořádány za slavnostních příležitostí v bulharské škole. Výlety se podnikají s dětmi jediné do okolí. Zájezdu do Československa dosud nebylo.

6). Zdejší krajané, kteří jsou až na 3 rodiny státními příslušníky bulharskými⁵, styků se zastupitelskými úřady čsl. přímo nemají. Čsl. zastupitelské úřady požívají u zdejších krajanů veliké vážnosti a vycházejí jim velmi ochotně vstříc, ať běží o vypravení zdejších hochů do Československa, nebo o záležitosti školní. Od zdejších československých zastupitelských úřadů se dostalo zdejším krajanu velkého vyznamenání, když je navštívil vyslanec čsl. republiky v Sofii, p. ministr Prokop Maxa.

7). Další vzdělání po školní docházce se dostává krajané mládeži ve večerních jazykových školách v měsících zimních a v pravidelných hodinách tělocvičných v měsících letních. Dívky v posledních letech do večerních škol nechodily, protože odcházely téměř všechny do služby. Mládež žije v přátelském styku se školou a jediným českým spolkem, v němž se zřizuje dorostenský odbor. Okamžitý nedostatek místností pro spolkový život nedopouští zvláštní činnosti. Podmínky pro zakládání kroužků těch, kteří vychodili českou školu, jsou, ale pro uvedené přátelské styky školy s nimi, není zatím třeba zvláštních kroužků zakládati.

B. Spolky.

8). Ve Vojvodově je jediný krajané spolek a to Místní odbočka Československého Národního domu T. G. Masaryka v Sofii a má 47 členů.

2 Kromě „Havlíčka“ existovaly v Bulharsku i po založení Československého Národního Domu ještě další samostatné české, resp. československé spolky, více či méně koordinující své aktivity s ústředím Národního Domu. Jednalo se např. o ženský dobročinný spolek „České srdce“ (zal. v Sofii 1919), tělocvičnou jednotu „Sokol“ (zal. v Sofii 1922) či svépomocný podpůrný spolek „Vzájemnost“ (zal. v Sofii 1921). K jejich historii a působení viz *Jubilejní ročenka Československé kolonie v Bulharsku 1868–1928 (Jubilejní...)*

3 Tj. *orjachovsko* (třebáže již od r. 1888 byl oficiální název města *Orechovo*, nadále se užívalo označení *Rachova*).

4 Československá doplňovací škola byla ve Vojvodově založena r. 1926, s příchodem autora kapitoly a prvního vojvodovského učitele Jana Findeise.

5 Zakladatelé Vojvodova přišli do Bulharska ze Svaté Heleny – české vesnice v rumunském Banátu – krátce před rokem 1900, v reakci na v zemi vydaný *Zákon o osídlení neosídlených oblastí (Закон за населяване на неоселените земи в България, no. 222/1880)*; na jeho základě se jako novosídleci také stali bulharskými státními příslušníky. Podle všeho se bulharskými občany stávali i pozdější předsídlenci ze Sv. Heleny, kteří do Vojvodova přicházeli ještě po celou další dekádu. Poslední rodiny se ovšem do Vojvodova přistěhovaly až ve třicátých letech 20. století (v rámci migračních pohybů mezi Sv. Helenou a Vojvodovem se už v dané době jednalo o výraznou výjimku) – jejich příslušníci pak už bulharské občanství nezískali; viz též níže bod 17.

9). Činnost tohoto spolku směřuje zatím k úsilí o vybudování vlastního domu pro účely školní a všestranné místní krajské péče⁶. Nedostatek vlastní nebo vhodné neustranné místnosti nedovoluje, aby se činnost rozvíjela tak, jak to jeho poslání dovoluje a vyžaduje. Výbor spolku je školním výborem místní čl. školy doplňovací a podniky školní jsou podniky jeho. Pěstují se přednášky hospodářsko-vzdělávací, kursy, vycházky a v nejkratší době se započne činnost s loutkovým divadlem.

10). Knihovny jsou ve Vojvodově 2. Jedna školní se 220 knihami a veřejná s 223 knihami. Školní má 70 čtenářů, kteří pročetli 421 knihu a veřejná má 25 čtenářů, kteří pročetli 421 knihu. Obě knihovny jsou spravovány školou a jsou jejím majetkem. Doplňování knihovny jedné i druhé se děje výhradně knižními dary z ČSR. Putovní knihovny ve Vojvodově není.

11). Vliv hospodářských poměrů na spolkový život krajský je značný. Nedostatek peněz mezi krajskými nedovoluje jim splnit jejich platební spolkové povinnosti.

12). Politika se ve zdejších spolku nepěstuje, ale výbor místního krajského sdružení usiluje místní politické poměry přátelskými prostředky svádět na cestu směřující ke krajskému prospěchu.

13). Na základě nábožensko-církevním jsou ve Vojvodově nedělní školy dětí do 14 let u metodistů a darbistů, pěvecký kroužek mládeže darbistů bez jakékoliv organizace, zatím co u metodistů je mládež organizována ve Spolku křesťanských mladíků při evangelické metodistické církvi v Bulharsku⁷. Tyto pěvecké kroužky jsou současně farními sbory té které místní náboženské obce, při čemž činnosti sociální neprojevují.

C. Odnárodnování.

14). Čsl. živel se Vojvodově početně rozmáhá a bude se rozmáhati, protože není pomýšlení se stěhovati jinam, zvláště do zámoří. Každým rokem ve Vojvodově jsou zakládány nové domácnosti.

15). Smíšené sňatky jsou poměrně řídké. Od založení Vojvodova /1900/ se provdalo 12 krajskánek za Bulhary a 6 za Rusy⁸. Menší početnost krajských hochů nedopouští, aby se ženili se ženami jiné národnosti.

16). Hospodářská tíseň a místní hospodářské poměry vlivu na odnárodnování nemají. Vojvodovští krajsané jsou drobnými zemědělci a mají vždy nejnужnější množství pro uhájení svého živobytí. Jsou pak všichni téměř jedinou rodinou, vzájemně se vydatně podporují.

17). U krajanů, kteří Vojvodovo zakládali, bylo přijetí stát. občanství bulharského podmínkou bezplatného přidělu půdy. Z těch, kteří přicházeli později do Vojvodova, přijali státní občanství bulharské v r. 1922, když neměli právní možnosti využití práva optantského. Do té doby byli státními příslušníky býv. Rakouska-Uherska nebo Rumunska. Státní příslušnost bulharská poskytuje zdejším krajanům výhody v obecní samosprávě, v níž mají většinu.

18). Vzrůst vzdělání nebo změna sociálního postavení vlivu na směřování se živelu krajského s domácím obyvatelstvem nemá. V rodinách smíšených s krajskými ženami je ráz domácnosti český nebo slovenský. Na studie nebo do učení dříve krajské děti posílány nebyly,

protože bylo dost půdy a všichni se užívali při domácím hospodářství a bylo dost půdy i na řádné zaopatření dětí. Při vznikajícím nedostatku půdy se hledí zdejší mládež vysílati do učení do Československa.

D. Náboženství.

19). Vliv náboženství na místní kulturní život a život národní je zhoubný, protože neuznává ničeho, co nemá podkladu biblického a obecnosti křesťanské se vynášejí nad příslušnost národní, při čemž jediná česká bible zdejší krajsané řeči mateřské uchovala. Mravní vliv náboženství je kladnější ve vyrovnanosti a bezpečnosti s jakou život přijímají a žijí, protože, co mají, od Boha mají a vždy jsou v jeho vůli a moci, ačkoliv na druhé straně svádí k pokrytectví, když nelze vyplnit všechny požadavky, jež církev od svých členů vyžaduje.

20). Ve Vojvodově jsou 4 náboženské skupiny krajanů. I. Děti boží čili darbisti v Československu zvaní, a to směru J. F. Křesinova⁹ bez pevné církevní organizace a bez stálého kazatele. Duchovní vedení obstarávají znovuzrození bratři v P. Ježíši Kristu jako v jejich osobním spasiteli. Časem je navštěvují souvěrní bratři z jiných míst bulharských nebo ze zahraničí a to poněkud z Německa, Anglie, Švýcarska.

Zakladatelem jejich je Lužičan, p. Bohumil Kowal, ctitel Němec, který do Vojvodova přišel ve službách prvotní zdejší církve metodistické. Církevní sbor dětí božích není náboženskou společností zdejším státem uznanou, ale poměr její je ke státu kladný. Sbor je samostatný a zodpovědný jedině sobě a Bohu. II. Místní náboženská obec evangelické církve metodistické, náležející k severní větvi metodistické, patří k náboženské společnosti zdejším státem uznané, k němuž má poměr rovněž kladný. Duchovním vůdcem je Maďar p. Josef Harman. Vojvodovo je nejsilnějším sborem metodistů v Bulharsku a jeho poměr k celostátnímu vedení je dobrý. III. Místní obec nazarenská je náboženskou jednotkou nazarenské obce bulharské, státem zdejším uznané a duchovní práce je obstarávána staršími členy sboru. IV. Krajsané bez náboženské příslušnosti žijí ve shodě se zdejšími životními zvyklostmi.

Ani jedna náboženská obec ve Vojvodově nevychází svým učením z tradic naší reformace a nebuduje své duchovní dílo na podkladě povaze českého člověka vlastní. Vůdcové náboženské práce trvalých výsledků nedosáhli, protože jako cizinci se nedovedli přiblížit ke kořenům krajské povahy a v cizím duchu hlášané náboženství české povaze cizí, nedosáhlo potřebných hloubek.

21). Pokud běží o církevní úřady lze počítati jedině s úředním vedením evangelické metodistické církve v Bulharsku v Sofii, jehož vedení je ke zdejším krajanům velmi korektní. Jiným církevním úřadům krajsané nepodléhají. Krajsané požívají nejširší náboženské svobody a nikdy se jim nedělo nejmenšího příkoří.

22). Náboženské poměry předválečné byly utěšené. Všichni krajsané byli členy metodistické církve, vedle několika rodin nazarenských. Duchovní práci vedl kazatel, krajan, p. Martin Roháček. Vojvodovo vzkvétalo. Jediným nedostatkem byl nedostatek mravní soutěže, by v této krajsané své náboženské počínání ověřovali. Válka balkán-

6 K jeho otevření došlo až r. 1934.

7 Šlo o družinu Epworthské ligy (The Epworth League), organizace metodistické církve pro mládež od 18 do 35 let; více k tematice Epworthské ligy viz in Diffendorfer 1923: 553; k Epworthské lize ve Vojvodovu viz Г-въ 1908 (překlad klíčové partie viz in Jakoubek 2013: str. 73-74).

8 Jednalo se o ruské emigranty, „wrangelisty“ – vojáky bělogvardějské Dobrovolnické armády generála P. N. Wrangela, který se v letech 1918-1921 pokoušel svrhnout bolševickou vládu. Po porážce tohoto hnutí generál a řada jeho vojáků emigrovali; po dočasném pobytu v Turecku se mnozí z nich usadili v přilehlých balkánských státech (více k dané problematice viz in Jakoubek 2011: 162-164).

9 František Jan Křesina (1881-1962) byl významnou osobností Křesťanských sborů (Darbistů) v ČR; díky jeho kontaktům (zejm. z Alianční biblické školy v Berlíně, resp. ve Wiedenestu) bylo tuzemské dění v úzkých kontaktech s aktivitami a osobnostmi hnutí v zahraničí; v Alianční škole se F. J. Křesina setkal patrně i s G. Kowalem, který zde rovněž studoval.

ská a světová je odvedla daleko od jejich domovů a domácích poměrů obecných, dopřála jim mnoho času, aby mimo vliv kazatelův o životě přemýšleli a po návratu domů vyvodili důsledky. Kazatel, p. Martin Roháček, musel Vojvodovo opustit. S ním Vojvodovo rostlo a s ním padalo. Za vzniklého mravního otřesu se Vojvodovo nábožensky rozděluje, dostává se do rukou lidem nám cizím a krajané v cizích službách jsou ochotni dopustit se nejhorších krajaných poklesků. Pro nedostatek důvodů věcných pro rozřešení vzniklých rozporů v náboženském životě vojvodovském se užívalo důvodů osobních, což vedlo ke snížení obecné krajané úrovně mravní. Otřes byl tak prudký, že měl odezvu i v krajané životě hospodářském. Doba zdejší poválečné konjunktury byla promeškána k nenahraditelné škodě. V nejhorších poměrech zde byla zřízena čl. doplňovací škola, které se po velkém úsilí podařilo ve 3 letech vytvořit na poli školní práce nové styčné prostředí pro všechny krajané dobré vůle. Poměry začínají být normálními.

F. Různé.

23). Poměr občanstva mezi sebou je dobrý. Probuzením se vědomí národní příslušnosti u zdejších krajanů probudilo se také národní vědomí u obyvatelů domácích, kteří jsou povážnou většinou bezzemci a nemajetní a z hospodářských důvodů jsou nuceni žít se zdejšími krajané v poměru přátelském. Často by chtěli v obci více práv, než jim jejich početnost poskytuje.

24). Povýšenost krajanů vůči příslušníkům státní národnosti se datuje ještě z dob příchodu do Vojvodova. Okolní obyvatelé byli na nižší úrovni než-li zdejší krajané, kteréžto poznání se stalo u nich pocitem trvalým. Lépe hospodařili a užívali hospodářských strojů.

25). Naši krajané vynikají nad domácí sousedy v pracovitosti, důkladnosti, šetrnosti a hospodárnosti, opatrnosti a účelnosti. Mají bytovou kulturu vyšší a dbají více osobní hygieny. Dovedou hospodařit výnosně i v malých poměrech a neradi dělají dluhy. Řádně platí daně a pilně vyplňují své občanské povinnosti. Vojvodovo je dáváno úřady okolním vesnicím bulharským za vzor. Vojvodovští krajané se nesoudí. Až na nepatrné výjimky nekouří a nepijí. Nemají dost hospodářské podnikavosti.

26). Styk s ČSR se utužil vysláním zdejších mladých krajaných hochů do učení do Československa, dopisovací akcí ve škole a novinami. Nejvíce se odbírá Nový Lid, Mládí, Mladý Svět a Ze slov Pravdy a Lásky, kalendáře Nového lidu.

27). ----¹⁰

28). Naši krajané zde požívají nejširší jazykové a náboženské svobody a není jim činěno překážek, aby se vyvíjeli volně ve svých národních tradicích. Právní jejich postavení je dobré.

Návrhy a náměty.

Náměty máme dva.

a). Československý ústav zahraničí jako vrcholná instituce krajané a krajané péče by mohl vstoupit ve styk s příslušnými náboženskými společnostmi ve staré vlasti, jimž by měl poukázat na význam náboženského života

krajanů zahraničních a pracovat svým vlivem a všemi možnými prostředky k tomu, aby svým krajanům souvěrcům vysílali za duchovní vůdce lidi založené nejen nábožensky ale i národně.

b). Nejbezpečnější zárukou zachování si vědomí národní souměřitosti u zahraničních krajanů je řádná československá škola. Krajané pravidelně sami na jejich vybudování hospodářsky nestačí bez vydatné pomoci ze staré vlasti. Pomoc tato by měla být organizována zřízením zvláštního školního zahraničního fondu z veřejných prostředků, jehož správa by dle určitých zásad stavbu zahraničních škol podporovala.

Jan Findeis, učitel a jednatel odbočky.

NĚKOLIK POZNÁMEK K TEXTU „ČESKOSLOVENSKÝ NÁRODNÍ DŮM

T. G. MASARYKA – ODBOČKA VOJVODOVO, RACHOVSKO“ J. FINDEISE

Jak již uvedeno výše, byl text „Československý Národní Dům T. G. Masaryka – odbočka Vojvodovo, Rachovsko“, součástí *Zprávy Československého Národního Domu T. G. Masaryka v Sofii – Bulharsko*, která byla sestavena při příležitosti prvního Sjezdu zahraničních Čechů a Slováků, pořádaného v Praze, 1. až 3. července 1932, Československým ústavem zahraničním. Jejím autorem je jednatel pobočky a učitel na místní československé doplňovací škole, Jan Findeis.

Jan Findeis (1901–1985) přišel do Vojvodova roku 1926, v době sepsání své kapitoly již tedy ve Vojvodovu pobýval šestým rokem (do ČRS se vrátil roku 1933). Informace, které jeho text obsahuje, lze tedy pokládat za spolehlivé. Nebyl sice členem vojvodovské komunity, znal ji ale patrně lépe, než jakýkoli jiný outsider. Navíc – pomíneme-li velice specifickou *Knihu pamětní Tomše Hruzy* (viz Jakoubek 2010c) –, nemáme z dané doby prakticky žádné texty, sepsané samotnými Vojvodovčany. Texty Jana Findeise tak tento nedostatek do jisté míry kompenzují a představují jinak těžko nahraditelný pramen k poznání dějin Vojvodova a jeho obyvatel. O Vojvodovu publikoval J. Findeis po celou dobu svého pobytu ve vsi (1926a,b, 1928, 1929, 1930a,b,c,d, 1932), přičemž v jednotlivých příspěvcích se věnoval celé řadě témat a oblastí. Patrně nejucelenější obrázek o vojvodovské české komunitě pak předložil v kapitole „Vojvodovo“ v reprezentativní *Jubilejní ročence československé kolonie v Bulharsku 1868 – 1928* (Findeis 1929). V rámci Findeisovy vojvodovské tvorby spočívá specifická textu, který tvoří základ přítomné edice, v tom, že témata, která zde komentuje, vybral někdo jiný, a tak Findeis píše i o tom, o čem by patrně sám nikdy nepsal.

Tak či onak, text „Československý Národní Dům T. G. Masaryka – odbočka Vojvodovo, Rachovsko“ je informačně mimořádně bohatý. Vzhledem k poměrně pestrému spektru komentovaných témat může být navíc přínosem pro badatele nejrozličnějšího zaměření. Na tomto místě bych chtěl Findeisovu práci vyzdvihnout především jako důležitý pramen pro studium kolektivní identity příslušníků vojvodovské komunity. Za emblematické lze v daném ohledu považovat Findeisovo hodnocení Vojvodovčanů, jako osob „krajané negramotných“ (bod 4.). Oč šlo? Stručně řečeno o to, že vojvodovští krajané

¹⁰ Otázka č. 27 se týkala publikování vlastní menšinové literatury, resp. periodických tiskovin.

nevěděli, že jsou krajany, tedy příslušníky českého národa v zahraničí. Vlastně, oni především nevěděli, že jsou příslušníky českého národa. Jak říká J. Findeis v jiném svém textu, Vojvodčané byli „národně neuvědomělí“ (Findeis 1930c: 3). Důvod? I ten J. Findeis zná a uvádí – jej jím náboženství; právě náboženství, tedy „snaha po absolutním křesťanství“, u obyvatel Vojvodova „potlačovala a popírala cit pro vědomí národní příslušnosti“ (Findeis 1930b: 2). Religiozita Vojvodčanů totiž – jak uvádí ve své zprávě – „neuznává ničeho, co nemá podkladu biblického“ (bod 19.). Vojvodští proto svou obec nechápali a nebudovali jako obec krajanskou, jako českou obec v zahraničí, smyslem života jim bylo „budování Vojvodova v duchu čistého křesťanství (Findeis 1929: 224), tedy obce, ve které by se dalo „žítí čistým životem biblickým“ (Findeis 1930c: 2).

Když tak Vojvodčané zjistili, že J. Findeis není věřící, „zalekli se, kdo to bude jejich děti učit“ (Míčan 1934: 114). Svou vypjatou zbožností pak „hned po příchodu svojmu učitelovi [připravili] mnoho trpkostí“ (Michalko 1936: 249); chodili za ním například a „dávali pozor, nebere-li jména Božího nadarmo“ (Míčan 1934: 114). Konflikt ovšem eskaloval po zahájení výuky. Světské osvěty – tedy té, kterou do Vojvodova přišel šířit J. Findeis – se totiž Vojvodští báli, neboť podle nich „vedla rovnou do pekla“ (Michalko 1936: 250). Když pak J. Findeis do osnov zařadil zpěv světských písní, „začalo přímo štvání proti české škole a jejímu učitelu“ (tamtéž). Pro příslušníky vojvodovské komunity byl český učitel „světákem a bylo by ho potřeba palicemi ho zahnat tam, odkud přišel“ (J. Findeis cit. in tamtéž). Nasnadě je tak otázka, proč Vojvodčané o příchod českého učitele vůbec usilovali? Inu, vlastně omylem. Vojvodští českou školu opravdu chtěli, zejména metodisté¹¹ po ní volali. Potíž ale spočívala v tom, že si ji představovali „jako školu víceméně církevní pod svou správou.“ (Míčan 1934: 122). Nejspíše tak očekávali jakousi rozšířenou verzi dosavadní metodistické nedělní školy, kde se „učilo jen Bibli a duchovním písním“ (Tamtéž 40). Darbysté pak odpovídající aktivity sledovali takřkajíc zpovzdálí, neboť pokládali „poslání školy oproti spasení duší za věc ne tak významnou“ (Míčan 1934: 114).

Uvedené problémy se J. Findeisovi nakonec podařilo překonat a Vojvodčané jej akceptovali. A ze školy se postupně stala – vedle kostela – jedna z nejdůležitějších institucí v obci. A její vliv byl, jak uvádí J. Findeis výše, „značný“ – „budí vědomí národní sounáležitosti a upevňuje ji. Školní národní výchovou vrací děti krajanů jejich národu a postupně odstraňuje mezi krajany krajanskou negramotnost“ (bod. 4.). Termín, který J. Findeis pro školní aktivity volí, jsou přitom příznačné – jeho činnost se podle všeho skutečně podobala aktivitám národních učitelů v českých zemích v době národního obrození; i on musel vědomí národní sounáležitosti u Vojvodčanů *teprve probudit*. Znamená to, že by Vojvodčané nebyli Češi? Ne, to ne, Vojvodčané se bez pochyb za Čechy považovali, jen jejich češství nemělo dnes (a ovšem už i v té době v českých zemích) běžný národnostní rozměr. A především – v hierarchii jejich kolektivních identit nezařadila česká identita nejvyšší, dominantní pozici.

Výše než princip češství se u Vojvodčanů nacházela víra („obecnoství křesťanské se vynáší nad příslušnost národní“, jak píše J. Findeis /bod 19./). Vojvodčané byli v první řadě věřící – až potom cokoli jiného, například Češi.

„My-skupina“ tak byli ve Vojvodovu nikoli Češi, ale věřící. Tato skupina přitom byla výrazně endogamní (Budilová 2008), jak ovšem z uvedeného vyplývá, jednalo se o endogamii *náboženskou*, nikoli *národnostní*.

Uvedené skutečnosti nejsou nové a naznačená výkladová linie již byla publikována (srov. např. Jakoubek 2010d, 2015). Proč tedy uvádím, že Findeisův text v daném ohledu představuje důležitý pramen? Důvody jsou především tři.

Zprvé, skutečnosti, uváděné J. Findeisem v textu „Československý Národní Dům T. G. Masaryka – odbočka Vojvodovo, Rachovsko“ jsou s informacemi z jiných textů (jichž je v daném ohledu velice málo, pomněme-li jiné Findeisovy texty, tak jde vlastně už jen o Míčan 1934 a Michalko 1936) plně konzistentní. Tato konzistence, resp. vzájemná kompatibilita přitom potvrzuje, resp. posiluje věrohodnost těchto pramenů a validitu závěrů, z těchto pramenů vycházejících.

Zadruhé, komentovaný text nám pomáhá rozkrýt původ a směr terminologických a argumentačních výpůjček v rámci tematizace nacionální indifferencie Vojvodčanů. Identifikace či stopování (nepřiznaných) výpůjček, resp. „citací“ je přitom klíčové právě pro evaluaci toho kterého zdroje a informací, které obsahuje. V daném případě lze mít např. výrazné podezření, že Folprechtova teze o „národní negramotnosti“ Vojvodčanů (Folprecht 1937: 40) je vlastně pouze reprodukcí Findeisovy informace o jejich „krajanské negramotnosti“ (viz výše) – kromě prací těchto autorů se totiž daný a poměrně specifický (stejně jako výstižný) termín ve vojvodovském kontextu nikde jinde nevyskytuje. Nejde ale zase až tolik o daný konkrétní případ, uvedenou domněnkou jsem chtěl především poukázat na odpovídající obecný princip. J. Folprecht ve Vojvodovu nikdy nebyl, informace o něm má tedy z druhé (třetí, čtvrté...) ruky. A až už je má hypotéza o tom, že v tomto případě byl jeho „inspiračním zdrojem“ daný Findeisův text správná nebo ne, nese s sebou na obecné rovině uvedená skutečnost to, že Folprechtovy práce by ke studiu Vojvodova (pomineme-li samozřejmě údaje statistického, právního, obecně historického apod. charakteru) užívány být neměly. V rámci seriózního studia by měly být využívány pouze práce autorů, jejichž informačním zdrojem byla autorova přímá zkušenost s popisovanými fenomény. Co jsem napsal se zdá být banální, vždyť jde přece o samotný základní princip pramenné kritiky, jenže – nahlédneme-li do prací o Vojvodovu, hemží se to tam odkazy na Heroldovou (zejm. Heroldová 1986, 1996), Vařeku (Vařeka 1990) a další, kteří jimi uváděné informace o vojvodovské komunitě ve všech případech a beze zbytku převzali. A přitom je také – ať už záměrně či omylem – velice často upravili, zkreslili a (tedy) znehodnotili. Jejich práce (proto) jako důvěryhodný zdroj informací o dějinách a životě vojvodovské komunity sloužit nemohou a tedy by ani neměly. A přece se tak zhusta děje. *Á propos* – vzhledem k tomu, že publikovaných prací odpovídajících

¹¹ Od r. 1925 byla vojvodovská komunita denominačně rozštěpená na metodisty a darbysty; k dané problematice viz Jakoubek 2010e.

uvedenému kritériu je velice málo, je pro studium vojvodova a jeho obyvatel mimořádně významné vydávání pramenných edicí (jako je např. tato), které zpřístupňují ostatním badatelům materiály, které by jinak pro svou nedostupnost či jazykovou nepřístupnost nemohly být využity.

Zatřetí, pokud se doposud psalo o národnostní indifferenci Vojvodovské komunity, předpokládalo se, že její situace byla výjimečná, a že příčinou této výjimečné situace byl především specifický náboženský vývoj daného společenství. Když si ale ve Findeisově zprávě přečteme, že „probuzením se vědomí národní příslušnosti u zdejších krajanů [tj. u vojvodovských Čechů] *probudilo se také národní vědomí u obyvatelů domácích*“ (bod. 23.; kurzíva dodána), začne se uvedený předpoklad hroustit. Podle Findeise totiž, stručně řečeno, nebyla národnostní indifferenci Vojvodovčanů v daném regionu oné doby výjimkou, ale naopak něčím běžným, obecným standardem. Podíváme-li se přitom na situaci v severozápadním Bulharsku té doby nepředpojatě, resp. nikoli-apriorně-národnostní optikou, ukáže se, že mnohé fenomény jsou s uvedenou tezí v souladu. Dobrý smysl tak například začne dávat skutečnost, že v dané době nebyla v daném regionu většina skupin označována (a se neoznačovala) dnes standardními – tj. nacionálními – označeními. Marně bychom tehdy hledali *Slováky, Němce, Rumuny* či *Srby*. Namísto nich zde tehdy byli *Slavoni* (protože přišli ze Slavonie), *Švábi, Vlaši a Ráci* (podle středověkého Srbského státu s hlavním městem Raška). A zapomenout nesmíme samozřejmě ani na Vojvodovčany – ti byli před příchodem J. Findeise nazýváni *Banátčané* (Necov 2006: 34) a Vojvodovo nebylo vesnicí *českou*, ale bylo označováno jako *Banatsko* selo, tedy jako vesnice

banátská (tamtéž). Teprve „od zřízení čl. doplňovací školy si [Vojvodovčané] nedají již říkati ‘Banátčaní’, nýbrž ‘Češi’“, podává o výsledcích svých aktivit zprávu místní *národní buditel* J. Findeis. (Findeis 1930c: 3). A Bulhaři? – ti podle všeho již tehdy vystupovali pod soudobým označením, jeho význam byl ale tehdy od toho dnešního (národnostního v klasickém primordiálním smyslu) poměrně značně odlišný, neboť jak ukazuje řada prací protestantských misionářů, kteří tehdy v zemi působili, *konverzí k protestantské denominaci Bulhar přestával být Bulharem* (Стоянов 1964: 60; Шопов 1974: 156–157). Samozřejmě by ale v případě bulharských sousedů vojvodovských Čechů úplně stačilo vzít vážně výše citované Findeisovo svědectví. Jeho text navíc neříká pouze to, že Bulhaři byli v době jeho příchodu do obce (1926) národnostně indiferentní, on navíc říká, že národní vědomí se u místních Bulharů probudilo v reakci na „probuzení se vědomí národní příslušnosti u zdejších krajanů“, tedy u Vojvodovských Čechů – a ty neprobudil nikdo jiný, než právě J. Findeis. Za nacionalizací místních Bulharů tak stál poměrně překvapivě – český učitel.

Findeisova zpráva „Československý Národní Dům T. G. Masaryka – odbočka Vojvodovo, Rachovsko“ je pramenem stejně bohatým, jako ojedinelým; uvedený nástin možného způsobu jeho využití, tedy jeho situování do polohy jednoho ze zásadních pramenů pro tematizaci nacionální indifferenci vojvodovské komunity, je jen jednou z celé řady možností. Každopádně – ať již bude tento pramen využit jakkoli, věříme, že lze doufat, že archivy skrývají více takových pokladů, které pomohou posunout vojvodovský výzkum dále, do možná ještě i netušených dimenzí.

LITERATURA

- Bočková, H. (2016). Křourek, B. & Budilová, L. J. 2015. Dům ve Vojvodovu. Stavebně-historický vývoj, kulturní a sociální rozměr. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (recenze). Studia Ethnologica Pragensia, 2, 132–139.
- Brouček, S. (2008). Sjezdy zahraničních Čechů a Slováků; from: <http://krajane.net/articleDetail.view?id=1243>
- Budilová, L. (2008). Některé aspekty přibuzenství a sňatkových vzorců u vojvodovských Čechů, Český lid, 95, 2, 127–142.
- Budilová, Lenka J. (2011) Dědická praxe, sňatkové strategie a pojmenovávání u bulharských Čechů v letech 1900–1950. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Diffendorfer, R. E. (Ed.) (1923). The world service of the Methodist Episcopal Church. Chicago. Illinois: The Methodist Book Concern, Methodist Episcopal Church.
- Fatková, G., Budilová, J. L., Jakoubek, M., Močičková, J., Močička, R. & Maglia, R. (2013). Vojvodovo: historicko-etnologická ohlédnutí, Plzeň: Vydavatelství ZČU v Plzni.
- Findeis, J. (1926a). Česká vesnice Vojvodovo v Bulharsku. Naše zahraničí, VII, 85–188.
- Findeis, J. (1926b). Ze Svaté Heleny do Vojvodova. Чехословашки обзор – Československý obzor, 6, 43–44.
- Findeis, J. (1928). Hospodářské poměry v české vesnici Vojvodovo v Bulharsku. Naše zahraničí, X (9), 95–97.
- Findeis, J. (1929). Vojvodovo. In Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928 (pp. 220–225). Sofie: ČS dům T. G. Masaryka.
- Findeis, J. (1930a). Z Vojvodova v Bulharsku. Zpráva o povšechných krajanských poměrech. Naše zahraničí, 5(2), 5–6.
- Findeis, J. (1930b). Vojvodovo. Věstník Komenský, V, (15. 9. 1930), 1, 1–3.
- Findeis, J. (1930c). Vojvodovo (dokončení). Věstník Komenský, V, (15. 10. 1930), 2, 1–3.
- Findeis, J. (1930d). Z Vojvodova v Bulharsku. Věstník Komenský, V (2), 5–6.
- Findeis, J. (1932). Jak vojvodovské děti hájily své češství. In Pro naše a pro nás. Čtení o československých zahraničních školách (pp. 46–47). Praha: Školský odbor při Československém ústavu zahraničním v Praze.
- Folprecht, J. (1937). Československé školské obce v evropském zahraničí. Praha: Československý ústav zahraniční.
- Folprecht, J. (1940). Naši krajané v cizině. Praha: Václav Petr.
- Heroldová, I. (1986). Vystěhovalectví v českých zemích (Balkán II. – Rumunsko, Bulharsko). Český lid, 73(1), 45–51.
- Heroldová, I. (1996). Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. Češi v cizině 9 (pp. 67–95). Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku AV ČR.
- Hofer, T. (1968). Anthropologists and native ethnographers in Central European villages: Comparative notes on the professional personal identity of two disciplines. Current Anthropology, 9(4), 311–315.
- Holy, L. (1984). Theory, methodology and the research process. In R. F. Ellen (Ed.), Ethnographic Research: A Guide to General Conduct (pp. 13–34). London: Academic Press.
- Jakoubek, M. & Budilová, L. (2008). Mandel poznámek k současnému stavu výzkumu Cikánů/Romů v ČR. Biograf, 45, 89–98.
- Jakoubek M. (2010a). Vojvodovo – etnologie krajanské obce v Bulharsku. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Jakoubek, M. (2010b). Sesek – zapomenutá česká obec v Bulharsku. Český lid, 97(2), 35–50.
- Jakoubek, M. (2010c). Kniha pamětní Tomše Hrůzy, žitele Vojvodovského. Lidé města, 12, 1, 147–178.
- Jakoubek, M. (2010d). From believers to compatriots. The case of Vojvodovo – ‘Czech’ village in Bulgaria. Nations and Nationalism, 16(4), 675–695.
- Jakoubek, M. (2010e). Druhá půlka Pravdy: Opominutá dimenze víry vojvodovských Čechů. Lidé města, 12(4), 527–567.
- Jakoubek, M. (2011). Vojvodovo: kus česko-bulharské historie. Tentokrát převážně očima jeho obyvatel. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Jakoubek, M. (2012). Vojvodovo: Historie, obyvatelstvo, migrace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Jakoubek, M. (2013). Vojvodovo – identity, tradice a výzkum. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Jakoubek, M. (2015). Po stopách transformací vojvodovských kolektivních identit. In M. Jakoubek, L. Jirka, N. Králová, M. Pavlásek, & J. Tůma, Krajáné: hledání nových perspektiv (pp. 25–48). Praha: Pavel Mervart.
- Jakoubek, M. (2016a). Anthropology in Eastern Europe between positivism and constructivism: A case from the Czech Republic. Anthropological Notebooks 22(3), 25–45.
- Jakoubek, M. (2016b). Předmluva. O čem je tato kniha (a o čem není) Aneb Pojmy, teorie, hmenex a mistr světa v boxu. In M. Jakoubek (Ed.), Teorie etnicity. Čítanka textů (pp. 17–90). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

- Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868 1928. 1929. Sofie: Československý národní dům T. G. M.
- Kňourek, B. & Budilová, L. J. (2015). Dům ve Vojvodovu. Stavebně-historický vývoj, kulturní a sociální rozměr. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Mičan, V. (1934). Nevratem v nový svět. O československých osadnících, jejich náboženských, školských, osvětových, hospodářských aj. poměrech v Bulharsku. Brno: Knižnice Biblické jednoty.
- Minčev, E. (2016). Česká komunita v Sofii od osvobození Bulharska r. 1878 do konce druhé světové války – dějiny, procesy, osobnosti, společenský a každodenní život, díl I. II.. Pardubice: Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice (nepubl.).
- Michalko, J. (1936). Naši v Bulharsku. Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov. Myjava: Knihtlačiareň Daniela Panického.
- Necov, N. P. (2006). Dějiny Vojvodova. In M. Jakoubek, Z. Nešpor, & T. Hirt (Eds.), Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku (pp. 27–89). Plzeň: Občanské sdružení Vojvodovo ve spolupráci se studijní a vědeckou knihovnou Plzeňského kraje.
- Penčev, V. (2006). Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů. In M. Jakoubek, Z. Nešpor, & T. Hirt (Eds.), Neco Petkov Necov: Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku (pp. 90–105). Plzeň: Plzeň: Občanské sdružení Vojvodovo ve spolupráci se studijní a vědeckou knihovnou Plzeňského kraje.
- Šimek, J. (2015). Úvod do archivního výzkumu. In L. Toušek, L. Budilová, G. Fatková, O. Hejnal, L. Lupták, M. Růžička, & J. Šimek, Kapitoly z kvalitativního výzkumu (pp. 44–57). Plzeň: ZČU.
- Štěpánek, V. (2016). Bádání o českých menšinách na Balkáně – staronové téma české slavistiky. *Slavica Litteraria* 19(2), 121–133.
- Tonkin, E., McDonald, M., & Chapman M. (1989). Introduction. In E. Tonkin, M. McDonald, & M. Chapman (Eds.), *History and Ethnicity (Asa Monographs)* (pp. 1–21). Routledge: London.
- Vařeka, J. (1990). Češi v Bulharsku. *Český lid*, 77(2), 81–88.
- Будилова, Л. Я. & Якоубек М. (2014). Българските чехи. Случаят Войводово. Социалноантроположки ескизи. София: Парадигма.
- Г-въ, Т. (1908). За Епвортските Дружини: Нещо за Епвортската дружина в с. Войводово. Християнски свят, 01/06/1908 (6), 117–118.
- Стоянов, М. (1964). Начало на протестантската пропаганда в България. *Известия на Института за История* 14–15, 45–67.
- Шопов, П. (1974). Пропагандната и просветна дейност на американските библиейски общества в българските земи през XIX. Век. *Известия на Института за История*, 23, 149–184.
- Якоубек, М. (2013). Войводово – едно непознато чешко село в България. София: Парадигма.
- Якоубек, М. (2016). Войводово. Историята на едно чешко село в България през погледа (не само) на неговите жители. София: Парадигма.